

Az újrakezdő konzervativizmusok országa

„Hála az újítással szembeni dacos ellenállásunknak, hála nemzeti jellemünk csigaszerű lomhaságának, magunkon hordjuk atyáink bélyegét. Ahogy én látom, nem veszítettük el a tizenegyedik századi gondolkodás nemeslelkűségét és méltóságtejlenségét; s nem is finomultunk vademberré.”

Edmund Burke

Magyarország a huszadik században többször kénytelen volt olyan utat választani, amely nemcsak a történészeknek, elemzőknek adott, és ad a mai napig fejtörést, de megszakítva az emberek megszokott jól, vagy megfelelően kialakított életét, mérhetetlen szenvedést okozott. A vesztes nagyháború, a trianoni békediktátum, a második világháború és az azt követő kommunista diktatúra feldúlta politikai rendszerünket, gazdaságunkat, megalázta becsületünket és máig ható káoszt okozott az egyes ember életében, gondolkodásában, moralitásában.

A konzervatív gondolkodás, politikusok, elméletek mégsem veszték ki országunk közéletéből. A konzervatívok minden megrázkódtatás után újjá tudták magukat építeni. Mint meghatározó erők az 1920-as években Magyarország talpra állításában szinte az egész feladatot ők vállalták. Tették ezt úgy, hogy ezt megelőzően a pártpolitikából szinte teljesen száműzték képviselőit, így magukat is újra kellett szervezniük.

A kommunizmus lebontásánál a huszadik század elejéhez képest még nehezebb helyzetben találták magukat, hiszen nemcsak a pártpolitikában váltak nemkívánatossá, de magát az egész politikaelméletet is ki akarták törölni a köztudatból. Súlyosabbá tette a feladatot, hogy egy teljes rendszer átalakítása várt az első szabadon választott kormányra. 1990-ben meg kellett találni a 40 évig kiirtásra ítélt konzervatív értékeket, gondolkodásmódot, el kellett fogadtatni az emberekkel magának a szónak a pozitív töltetét, és reformszelleműen hozzájárítani egy viszonylag gyors munkának.

Nézetem szerint a magyar konzervativizmus mindkét helyzetben megállta a helyét. Bizonyította, hogy a reformpárti szellemiség és habitus nem hiányzik belőle, és nem csak jelszavas politikával akar konzervatívnak tűnni. A hagyományos angolszász konzervatív politikaelméletet testesítette meg, miközben az országot irányítani tudta.

Nehéz meghatározni a konzervatív politikaelméletet, mint mindenhol azonos programmal rendelkező eszmerendszert. A történelem, a geopolitikai helyzet, a társadalom összetétele, az élő, vagy élni akaró hagyományok mind alakítanak megjelenési formáin. Azért sem könnyű a kutató munkája, mert a konzervatív kerüli az elméletalkotás oly vonzó gyakorlatát. Szerinte a valóság reális felismerése, a jóra való törekvés, és az ésszerű lépések politikája előrébb való minden boldogságot ígérő, kiokoskodott ígéretnél. Hiszen az emberek hosszú-hosszú ideje megélt mindennapjai rengeteg olyan ismeretet felhalmoztak, amellyel a saját kis valóságukban megtanulták, hogyan tudják életüket jóvá, viszonylag jóvá, elviselhetővé tenni. Ha ebbe felelőtlen okoskodással valaki „belelép”, felborítja azt, soha nem látott következményeket idéz elő, hiszen ezt a rengeteg ismeretet nem lehet összegyűjteni és egy optimális eredményt kihozni belőle. Kelet-Közép-Európában nehezíti a vizsgálódásunkat az a tény is, hogy időről időre nemkívánatos politikai formává silányítani igyekeznek azt.

A konzervatív politikaelméletnek akkor van súlyba vágó dilemmája, amikor az eredeti állapotokat helyre kell állítania, hiszen semmi sem áll messzebb tőle, mint az, hogy a

változtatások élére álljon. Márpedig 1920-ban és 1989–90-ben a konzervatív erőkre várt az a feladat, hogy egy szerves fejlődés útjára visszaállítsák az országot. Meggyőződésem, hogy az anarchia legyőzése, a nyugalomteremtés, a jog uralmának visszaállítása, az ehhez alkalmazott nyugodt erő politikája, és a megfelelő kompromisszumok, majd a később folytatott politika, még ilyen helyzetben is konzervatívva tehetnek egy változtatást végrehajtó politikai erőt. Az alábbiakban ezeket a szegmenseket és felsorolt jellemzőket vizsgálom két jellemző korban, a Bethlen-korszakban és az 1989–90-es évek történéseiben.

(Az első újramezítés: A Bethlen-korszak)

„...Ha ezt mondom, Anglia példájára nézek, ahol igazi polgári radikalizmus nincs, ahol van egy munkásradikalizmus, ahol van egy liberalizmus és van elsősorban erős konzervatív irány, amely azonban az idő követelményeit sohasem ismerte félre, hanem céltudatosan tudta a haladást úgy előrevinni vagy mérsékelni, ahogy ez a nemzet valódi értékeinek megfelel.”

Bethlen István

A Horthy Miklós nevével fémjelzett korszak rendkívül nehéz és ellentmondásokkal terhelt helyzetet örökölt, amelyek meghatározták a politikai rendszer alapvonásait.¹ A vesztes háború, a trianoni igazságtalan békediktátum, a magyar nemzet elviselhetetlenül nagy részének határainkon kívül rekedése, az ország területének feldarabolása, a nagyhatalomból törpévé tett Magyarország az emberekben gyógyíthatatlan sokkot váltott ki, a lelkiükben lemondás, reménytelenség, elveszettség érzését okozta. A gazdaság működésének teljes ellehetetlenülése a nyomort elviselhetlenné tette, az utcákon, vagonokban nincstelenek ezrei jelentek meg. További problémaként jelent meg az elcsatolt területekről menekülő magyarok tömeges száma is, akik jóformán semmit nem tudtak magukkal hozni, nincstelenül érkeztek. Nem csoda hát, hogy ezek a rétegek a szélsőséges elvek híveivé váltak hosszú időre.

Az 1918–20-as éveket nem pusztán a háború okozta problémák tették zűrzavarossá. A fél évszázadig fennálló politikai elit és diskurzus hirtelen megszűnt, és olyan elvek váltak valósággá, amelyeket mindaddig csak viszolygással tettek szóbeszéd tárgyává. Egymással antagonisztikusan szemben álló kormányok követték egymást, az országot rövid időn belül más-más elvek mentén irányították. A történelmi vezető réteg jó része vagyont, presztízsét veszítette. Ugyanakkor rájuk várt az a feladat, hogy békét teremtsenek, az államigazgatás élére álljanak és saját rétegüknek megfelelő politikai erőt alakítsanak ki. Ez az elit a legitimációs zavar feloldását és az államvezetés stílusát már a hagyományokban, azok fenntartásában és helyreállításában, a rend követelésében és a zűrzavar, az álmodozó utópisták mindent tönkretévő szenvedélyének elutasításában találta meg. A legitimáció szimbolikus eszközei: a királyság, mint az ország államformája, az íratlan alkotmány, a Szent Korona-eszme (az alkotmány és a nemzet, illetve ország történelmi egysége), képviselői parlament (mint az ország ezeréves intézménye, lásd rendi alkotmány), Szent István-kultusz. Gyakorlati tevékenységében nem az elméletalkotás vagy programadás, hanem a működőképes, a társadalmi termelést megszervezni tudó, élhető állam pragmatikus szemléletmódja a jellemző. Ez a politikai gyakorlat és szimbólumrendszer méltán nevezhető értékörző liberalizmusnak, angol megfelelőjeként: konzervativizmusnak. Gyakorlatában az ország helyreállítása és a fenntartható fejlődés megteremtése a cél. Ahogy Bethlen fogalmaz: „Közvetlen célunk csak az lehet, hogy ezt a nemzetet, talpra állítva, erkölcsökben és

anyagokban újból számottevő tényezővé tegyük Európa azon pontján, ahol él.” „A belső béke és rend fokozatos helyreállítása és fenntartása, alkotmányos intézményeink kiépítése a társadalmi és gazdasági ágak összességének bevonásával, gazdasági és pénzügyi életünknek a talpra állítása és akció képessége.”²²

(A magyar konzervativizmus jellemzői, Bethlen István politikai gyakorlata) A Horthy-kor magyar konzervatívainak története visszanyúluk és egyben táplálkozik a kiegyezés kori politikai gyakorlatból. Világ- és társadalomképük, politikai gondolkodásuk az úgynevezett nemesi liberalizmusban, liberális konzervativizmusban gyökerezett. Elveik közé tartozott a választáson alapuló országgyűlés, felelős kormány, be nem avatkozó állam, szabadságjogok, független bíróságok. A folyamatosságot és a jogszerűséget volt hivatott szimbolizálni az íratlan alkotmány is. A folyamatában kialakult, az ősök által felhalmozott bölcsességeket és tapasztalatokat hordozó történeti alkotmány az angol konzervatívoknál is főszerepet játszik. Az 1640-es polgári forradalomban az angolok ugyanúgy „csak visszatértek” ősi szabadságaikhoz, mint ahogy a magyarok a 1867-es kiegyezéssel. A Horthy-korban kapott még egy fontos szerepet a történeti alkotmány: a rend megőrzésének fontos elvi alapjává vált a totalitárius eszmékkel szemben. A tradicionalizmus és a folytonosság éppúgy ellenszerűl szolgált a fasisztoid, mint a kommunisztikus kísérletekkel szemben is.

A korszak letehetségesebb miniszterelnöke, Bethlen István hamar ennek az elitnek az élére állt. Politikai gyakorlata a 19. század eszméiben gyökerezett. A szocializációja, felnőtté, politikussá válása ekkor történt. Nem is lehet kérdés, hogy az arisztokrata származású, a szabadelvűség jegyében politizáló Bethlen, a trianoni tragédia után a konzervativizmus első számú képviselőjévé vált. Ugyanakkor a kiegyezés kori szabadelvűség, a nemesi liberalizmus minden értékét megőrizni kívánó értékörzők közé tartozott. Így a polgári átalakulás, a feudális előjogok eltörlése, a parlamentarizmus, a felelős kormány mind a politikai elméletének középpontjában voltak. A szabadságjogok megszüntetésével éppúgy, mind radikális kiterjesztésével szembeállt. A kommunizmust, mint a leggyűlöltebb ideológiát, a magántulajdon megszüntetését célul kitűző politikaelméletet mélységesen megvetette. A radikális jobbal a parlamentáris kormányformát felszámolni kívánó indulattal, a radikális demokráttal a történelmi osztályt leváltani készülő szándékával nem tudott egyetérteni.

(Radikalizmus ellen, szélsőségek ellen) Nem értelmiségi okoskodás, radikális programok mentén kell politizálni, hanem felismert gyakorlati szükségek és lehetőségek mentén. Bethlen ehhez az elvhez való ragaszkodása egyértelműen észrevehető a megválasztását követő gyakorlatából. Az új miniszterelnök mindenekelőtt a kormánytöbbséget akarta biztosítani az országgyűlésben, így egyesíteni kellett pártját a kispazda többséggel. A kispazdák azonban számos radikális követelést mondhattak magukénak. A pártprogram ebből következően tele lett erőteljes változtatást követelő pontokkal. A pártprogrammal ellentétben nem vezettek be sem népszavazást, sem nemzeti királyságot, sem általános, titkos választójogot. A konkrét cselekvési tervet a miniszterelnök beszédeiből, írásaiból, választási hadjáratain elhangzottakból lehet kiolvasni. Ebből megtudhatjuk, hogy a kormány a konszolidációs politika jegyében egy olyan pragmatikus cselekvési programot tett magáévá, mely nem ideákat, a normatív politika-felfogások értékeit akarja megvalósítani, hanem olyat, amely az országot és a társadalmat a súlyos bel- és külpolitikai válságból kiségitő konkrét gyakorlati tetteket és célokat tartalmaz. Így nem volt időszerepe sem az államformáról való népszavazásnak, sem a választójog demokratizációjának, sem a föld-

birtokrendszer reformjának. De ugyanígy időszerűtlen volt a külföldtől elzárkózó, etatista, önmagáért való nemzetállam kialakítása is. A cél világos: a rend, a társadalmi béke és a termelni képes, fejlődő gazdaság helyreállítása. Ezért kellett a kiscgazdákat háttérbe szorítani, a jobboldali radikálisokkal, a legitimistákkal és a baloldali álmodozókkal egyetemben. Világos: az idők azt parancsolják, hogy körültekintően, a tapasztalatokon alapuló politizálás és a pragmatizmus mentén alakítsuk országunk sorsát.

Az elvont eszmék bírálata, a konkrét politikai cselekvés elsőbbségét és a szenvedélyek elítélését a következő kijelentéseiben is tetten érhetjük: „Tényleg a liberalizmus, valamint a radikalizmus egy-egy program. Ezzel szemben a konzervatív politika nem program, hanem metódus. A liberális program arra törekedett, hogy valóra váltsa az alkotmányos parlamenti kormányformát, megteremtse a közszabadságokat, hogy mindenkinek egyformán szabadsága legyen és azért tehetségének megfelelően boldogulni tudjon. A radikalizmus nem egyforma szabadságokra törekszik. [...] Legboldogabb az az ország, amely a liberális programokat józan és becületesen konzervatív pártok útján valósítja meg. A haladást soha szem elől nem téveszti, de más oldalról viszont összeegyezteti a haladásnak a feltételeit a nemzet valódi érdekeivel. Ha ezt mondom, Anglia példájára nézek, ahol igazi polgári radikalizmus nincs, ahol van egy munkásradikalizmus, ahol van egy liberalizmus és van első sorban erős konzervatív irány, amely azonban az idő követelményeit sohasem ismerve félre, hanem céltudatosan tudta a haladást úgy előre vinni vagy mérsékelni, ahogy ez a nemzet valódi értékeinek megfelelt. [...] Azok a demokratikus intézmények, melyek Nyugaton beváltak és jól funkcionálnak, Magyarországon azt idéznék és idézik elő, hogy minden olyan demagógia, amely a szenvedélyekre apellál, felsőbb néposztályokkal szemben minden nap sikerre találhat, mint láttuk 1918-ban.” „Ne jelszavas politikát csináljunk ezen a téren is, hanem reálpolitikát.”⁷³

A gyakorlati politizálás és a radikális eszmék bírálata elválaszthatatlanul összefonódik. Mindebből következik néhány kiemelkedő irányelv, amely a kormány cselekvési programját meghatározza és a parlamentarizmus védelmét szolgálja. Mivel az idők nagy óvatosságra intenek, ezért mindent csak a legnagyobb körültekintéssel lehet megtenni. Semmilyen eszme semmilyen értékét nem lehet radikálisan és gyorsan megvalósítani. Ezek egyike az általános választójog. Mivel megadása azzal lenne egyenlő, hogy ebben a labilis helyzetben, melyben az ország van, bizonyos erők a nép irigy szenvedélyeit meglövelve akarának többséghez jutni. „Legyünk tisztában azzal, hogy Magyarországon a vezető középosztályoknak, az intelligens osztályoknak félretolása, nagyon súlyos következményekkel járhat.”⁷⁴ Nem az általános választójog gonoszságáról, csak időszerűtlenségéről van szó: „Ha az állam érdeke azt parancsolja, hogy a választási jogosultságot széles alapon terjesztjük ki, úgy én akkor annak híve vagyok. Ha ellenben az állam érdeke óvatosságra, mérsékletre int a választójog kiterjesztésében, akkor semmiféle mellékes tekintet, semmiféle mellékes jelszó, sem a szabadelvűség, sem a demokrácia princípiumai engem az ellenkező álláspontra nem bírnak. A nemzet érdeke az a categoricus imperativus, amely előtt minden más érdeknek el kell hallgatnia. Az általános választójog behozatala óriási nemzetiségi harcokat eredményezne, nemcsak a parlamentbe, hanem oda künn a perifériákon is. A választójog általános kiterjesztése az osztályharcot fogja eredményezni. Nem lesz sem szabadelvű, sem demokrácia, sem nemzeti fejlődés.”⁷⁵ A parlamentarizmus védelme egy sajátos konzervatív módszerrel egészül ki: „A demokrácia nemcsak szabadság, hanem egyúttal népnevelés kérdése is. Aki azt hiszi, hogy a szabadságjogoknak törvényes dekratálásával demokráciát csinál, az nagyon tévedhet. Ehhez még az szükséges, hogy azok a néprétegek, amelyek ezen az úton hatalomhoz jutnak a közügyek intézésébe beleszólási jogot

kapnak kultúrában, erkölcsben, fegyelmeztségben, felelősségben és áldozatkészségben kellő színvonalra emelkedjenek.”⁷⁶ A liberalizmussal sem az a baj, hogy szabadelvű, vagy demokrata, hanem, hogy radikális: „Igenis van egy liberális program, amelynek nyakára hágott az utolsó évtizedben egész Európában a radikalizmus.”⁷⁷

A fentebb vázolt szellemiség jegyében ártírt választójog, a radikalizmus elleni harc, a konzolidáció egyik legfontosabb fegyvere. A kormányrendeletben bevezetett jogszabály csökkentette a választásra jogosultak körét. Bethlent az elmúlt évek tapasztalatai vezették arra a következtetésre, hogy iskolázottsággal, életkorral, megállapodottsággal összefügg a szélsőséges elvek népszerűsége. A szociális kérdés, amelynek a megoldása, csak hosszú távon realizálódhat, rövidtávon belül politikai káoszt okozhat. Így jelentős kulturális, életkori és állampolgársági cenzust állapított meg. A felnőtt népességre tekintve, ez 75%-ról 58%-ra való csökkenést eredményezett. Ez az a réteg, amely leginkább hajlik olyan gondolatok támogatására, amelyek a társadalmat teljesen átalakítani kívánják, elitváltásról álmodoznak, és nagyon gyorsan, egy-két hónapon belül rendszerváltás után sóvárognak. A társadalmi demagógiára hajló néprétegek tönkretelhetnék az ország talpra állításának programját, a konzervatívok egyik legfontosabb törekvését, a konzolidációt. A statikusság biztosítása, a radikális eszmékre törekvő politikusok, a vezetőréteg cseréjére igyekvő pártok, pártmerek, értelmiségiek joggal bíztak eleddig a tömeg indulatában, ugyanakkor évtizedre predestinálta volna hazánkat a folyamatos harc lehetőségére. Példával bőven szolgálhattak a környező államok: királydiktatúrák, polgárháborús helyzetek, diktatórikus állapotok a fiatal diktatúrák ádáz ellenségeiként mindenhol megjelentek. Bethlen azon konzervatív indulatát, mely szerint a rend biztosítása sokkal fontosabb, mint egyes ideológiák megvalósítása, a későbbi történések mindenben igazolták az 1938-as választójogi törvény alapján megtartott választásokon, a baloldali meggyőződéssel ellenkezőleg, nem a demokratikus irányok, hanem a fasisztoid nézeteket képviselők aránya nőtt meg a parlamentben.

Ugyancsak a radikalizmussal próbált megbirkózni, több-kevesebb sikerrel, a kormányzó jogainak folyamatos kiterjesztése. A kezdeti időszakhoz képest jóval nagyobb súlyt képviselt a politikai életben Horthy, és egy rövid időszaktól (Gömbös miniszterelnöksége) eltekintve Bethlen volt a tanácsadója.

(Történelmi látásmód, hagyományok) A lépésről-lépésre haladás eszméje, a történelem szerepébe vetett hit tetten érhető a „Hagyomány és forradalom a politikában” című írásában. „Mindnyájan keressük a választ az életszemlélet, a tudomány, az irodalom és művészet, a közigazdaság és a szociális élet terén, de a megváltó szó csak egy magasabb örhelyről jöhet, olyan helyről, ahonnan az emberi élet részjelenségeinek egésze átpillantható, ahonnan ennek az életnek és törvényeinek történeti fejlődése, új irányok születése, győzelme vagy pusztulása áttekinthető. Ez az örhely a történetfilozófiai vizsgálati módszer örhelye, melyet azonban a praktikus politikai gyakorlatok pillantásának kell a megtárgyalandó területen irányítania és magyaráznia.”⁷⁸ Bethlen István ezen sorai egyértelműen hitet tesznek amellet az angolszász elv mellett, melyet méltán hívunk történelmi látásmódnak. Bár minden terület képviselője választ keres nemcsak az adott politikai, de a társadalom összes szegmensének kérdéseire, a választ mégis csak egyetlen nézőpontból lehet megtalálni. Ez pedig kizárólag a történelem törvényszerűségeinek, tanulságainak nézőpontjából lehetséges, amely szükségszerűen párosul a gyakorlati élet tapasztalataival. A fent ismertetett angolszász történelmi látásmód filozófiájának megvalósulását s az amellet történő hitvallást érhetjük tetten Bethlen ezen írásában. Ami jó, azt őrizzük meg, és csak azzal foglalkozunk, ami az élet „jó megélésének” akadályja.

A hagyományok szükségyszerűségét a kommunista és fasiszta forradalmakkal kapcsolatban fejti ki. Ezek a berendezkedések a világnak nem azon a felén keletkeztek, amelyek a haladásban élen járnak és a problémákra a hagyományok alapján választ tudnak adni, hanem a fejletlenebb, periférikus régiókban. Itt az aktuális problémákra a fejletlenség miatt nem tudtak megfelelő választ adni, mindössze egy indulattal reagáltak. Következésképpen nem is lehet hosszú életük. Magyarországnak egyértelműen nem kell mondani ezekre a példákra. A fejtegetés során hitet tesz a parlamentarizmus és a korlátozott kormányzat mellett.⁹ A forradalom a társadalom teljes vagy részleges, hirtelen, egy-egy radikális elv szerinti átalakítását jelenti. A konklúzió egyértelmű: a forradalmi tapasztalatból kiindulva, a hagyományok talaján állva, azokat megtartva kell változtatni. Az egalitárius társadalomképnek ténylegesen a versenyre épülő közösség az ellenpólusa, amelyet a konzervatív ugyancsak nem hagyhat kíméletlenülé válni: „ha ezt sikerül elérni, úgy ez sok nép számára megváltást, életükben felbecsülhetetlen értékű haladást fog jelenteni. De itt csak úgy, ha a liberális-demokratikus kor nagy vívmányai, a polgári egyenlőség, a személyes szabadság, a lelkiismeret szabadsága és elsősorban a népek önrendelkezési joga, nem fognak egyesek diktatúrájának önkénye alatt elpusztulni. Hagyománynak és forradalomnak itt is szintézisé kell összeolvadniuk, mert csak a szabad verseny és a szolidáris együttműködés ötvözete jelentheti számunkra az egyetlen, emberileg elfogadható megoldást.”¹⁰

(A jog, mint a társadalmat összetartó erő) Az angolszász konzervativizmus egyik legfontosabb elve a társadalmi „szövetet” összetartó jog védelme, amely egyben a kormányzat és a hatalom egyéb képviselői elé is korlátot állít. Oakeshott ezt hívja „korlátozott kormányzatnak”. Bethlen politikai gyakorlata híven tükrözi, miként gondolkodik az a konzervatív, aki a hatalmat egy nélkülözhetetlen, de sajátos társadalmi tevékenységként fogja fel. A kormány szükséges, de nem mindenható, az emberek közötti társas viszonyokat a polgári jogrendnek kell szabályoznia. Mihelyst a rend helyreállt hazánkban, az első intézkedései közé tartozott a szabadságjogok helyreállítása. Az 1912. évi LXIII. tc. a kivételes hatalom alapján hozott gyorsvádi eljárást és polgárok feletti katonai büntetőbíráskodást megszüntette. Az internáló táborok fokozatosan felszámolásra kerültek. A főbenjáró bűnügyekre (lázadás, gyilkosság, robbantás) fennállt ugyan a statáriális bíráskodás lehetősége, ám ezzel 1932-ig nem éltek.

Az egyesülési és gyülekezési jog a háború előtti szabadelvűséget hordozta magán. A sajtószabadság helyreállt, a cenzúra megszűnt. A törvény ugyan lehetővé tett a kormány számára ellenőrzési lehetőségeket, azonban azzal csak időlegesen éltek. Bethlen miniszterelnöksége alatt a sajtó sokszínű volt, és a hatalmat is szabadon bírálhatta.

(A '90-es évek magyar konzervativizmusa)

„Az érzelmi töltetek, indulatok, személyi ambíciók elragadhatják könnyen az ország szekerét. Hadd idézzem Deák Ferenc ismert anekdotáját, amikor a kocsis idegeskedő útitársához e szavakkal fordult: Bátyám, ha nem kap bele a gyeplőbe, talán megmenekszünk, de ha belekapkod, okvetlenül odaveszünk!”

Antall József

Legújabb kori történelmünk korai szakaszát alapvetően meghatározta a történelem által kijelölt szerves társadalmi fejlődést megszakító pártállami korszak. Magán viselte ennek bélyegét az egész társadalom, annak szerkezete, a gazdaság, az egyes személy,

és állami-politikai életünk is. A kilencvenes éveket meghatározó pártok, mozgalmak, bár a diktatúra utáni helyzethez igazodva fogalmazzák meg identitásukat és válaszaikat, jelmondataikat, mégis egyre inkább azonosulnak egy-egy történelmi értékrenddel. Így a Magyar Demokrata Fórum a hivatalosan megnevezett irányvonalain (nemzeti liberalizmus, keresztény demokrata, radikális nemzeti) keresztül egyre inkább konzervatív irányba tolódott el.

A második világháború végével a baloldali radikális pártok, köztük a sztálini ideológiát kritika nélkül elfogadó Magyar Kommunista Párt, a társadalom teljes átalakításának igényével lépett fel. Nemcsak az államszerkezet és a társadalom meglévő rendjének újraformálását, de az egyszerű ember teljes megváltoztatását is célul tűzte ki. Ebben az értelemben egy új szocialista „felsőbbrendű” ember kellett hogy létrejöjjön, akiknek közössége a megelőzőekhez képest „tökéletes” világnézettel és szociális hálóval rendelkezik. Az ennek erőszakos megteremtésétől sem visszariadó párt, később párt- és állami vezetés az erre nem hajlandó személyeket, csoportokat a rendszer ellenségének tekintette és azon kívül helyezte.

A konzervatív elvek mentén politizáló személy számára valamely ideológia alapján megtervezett és irányított társadalom képe nemcsak elfogadhatatlan gondolat, hanem egyben a jelen korban élő ember ellen elkövetett történelmi bűn is. Ennek megfelelően a rendszerváltoztatás jobboldalának a kommunizmus tagadása, értékeinek negligálása, állami-politikai rendszerének lebontása a közvetlen, elsődleges cél. Az óriási feladat ugyanakkor fontos elméleti kérdésekkel is terhelt. Hogyan, milyen eszközökkel, célokkal állhat elő egy változtatásokat követelő korban, a reformokat hangsúlyozó erő? Mit jelent egy olyan rendszert átalakítani, amelyet John Kekes úgy jellemez, mint olyan társadalmat, amin nem lehet nem változtatni, ill. szembesülni azzal az Edmund Burke-i igazsággal, hogy a változtatás képességét nélkülöző társadalom nem rendelkezik önmaga megőrzésének képességével? Úgy érzem, az első válasza az MDF-nek a lehetőség szerinti megrázó kódoltatás-mentes átalakulás biztosítása volt. A sokterápia elkerülésében, a rendszerváltás „átmenet” jellegében, az emberek közötti konfliktusok békés állapotának megőrzésében a konzervatív habitus érhető tetten. „Kézrel fogható” intézkedésként a központi, parancsuralmi rendszer felszámolását, az állami vezetés demokratizációját, a politika pluralizációját, a polgári jogrend bevezetését és a gazdaság tőkésítését említhetjük meg. Tette mindezt úgy, hogy a történelmi értékeinkre támaszkodott, hiszen az alkotmányos társadalmi berendezkedés, a parlamentarizmus, nemzeti szabadságunk igénye, soha nem tűnt el néplelkünkben.

(A radikalizmus elutasítása) A szocialista rezsimmel szemben a Magyar Demokrata Fórum már alapító levelében jelzi, hogy minden olyan uralmi formát elutasít, amely nem az emberek szabad akaratán nyugszik. Elutasítja a diktatúrának valamennyi formáját, azokat az eszméket, amelyek társadalmak és emberek átalakítására születtek meg. Szükségszerű ennek a tételnek a megjelenése, hiszen a konzervatív tudja, hogy az egyes személy saját boldogságát környezetén belül maga kell hogy kialakítsa. „A mozgalom elutasít minden kizárólagosságra való törekvést, a magyarság sorsára, a humánusra, vagy a demokratizálódás folyamatára veszélyes agresszivitást, bármely oldalról induljon is ki. Elutasít minden olyan társadalmi formát vagy szerveződést, amelynek léte monopóliumokra, a nép függőségére, kiszolgáltatottságára és kizsákmányolására épül, jelentkezék az akár a magántőke, akár a totális állam képében.”¹¹ Az októberi programban nemcsak a szocializmustól, hanem minden szélsőségtől elhatárolja magát. A jobboldali radikalizmus

éppúgy káros, mint a baloldali. Ez egyértelmű, hiszen a konzervatív nem feltétlenül eszmével, programokkal vitatkozik. A fő probléma, hogy a társadalomban kialakult megannyi érték közül kialakítanak egy számukra gyönyörűnek ítélt csokrot, kizárólagosságra törekszenek, csak saját igazukat ismerik egyetlen és megváltoztathatatlan értéknek. Antall József ennek szellemében utasítja el a „burkei filozófok” okoskodást: „De van egy másik hibája is ennek az országnak és ennek a népnek a politikában: a doktrinerség. Az a doktrinerség, amikor a valóságtól elrugaszkodva, elméleti elképzelések foglyaként, realitások nélkül, politikai fantazmagóriák, vagy egyszerűen csak teóriákban gondolkodva sodorták veszélybe ezt az országot. Ez is idegen kell, hogy legyen tőlünk, mert nincs veszélyesebb, ha a politikát nem a politikáért felelősek, hanem a bármi nagy tudással, bármilyen intellektuális adottságokkal, de a politikai gyakorlat és realitás ismerete nélkül akarja ezt bárki tévútra vezetni. Voltak ilyenek jobbról és balról ebben az országban, nekünk egyikhez sem lehet közünk!”¹² Egy konzervatív párt krédójából éppen ezért nem hiányozhat a következő mondat: „Elhatárolja magát a kommunista, illetve a szocialista társadalom építését célzó ideológiáktól, azok kollektívizmusától, ugyanakkor minden nacionalista, sovinizta irányzattól, közösségi mítoszokat gerjesztő, az emberi méltóságot tagadó eszmétől és áramlattól. Az MDF ebben az értelemben demokratikus és nemzeti középpárt.”¹³ Megerősíti, hogy az MDF mindig is természetesnek tartotta az emberek legalitás iránti igényét, és ezért magát törvényesnek tartó ellenzéki mozgalomként lépett fel, amelyet a hatalommal el is ismertetett. Mindig törvényes eszközökkel kívánt és kíván küzdeni, elveti a politikai harc erőszakos és szélsőséges módszereit.¹⁴ A nyugodt erő politikájának jegyében meg is erősíti: „Nem az öklünket, hanem a fejünket emeljük fel. Elutasítjuk a bosszúállás politikáját.”¹⁵

A program átvezet minket a radikalizmus egy másik arcától való elhatárolódáshoz. Nevezetesen a forrófejű, gyors, azonnali változtatástól való tartózkodáshoz. Egy konzervatív párt vezetőinek tisztában kell azzal lenniük, hogy a társadalmat érzelmekkel, érdekekkel rendelkező valóságos emberek alkotják. Minden döntés eredménye végül az egyes személy életére lesz hatással. A jelen létező viszonyaival is tisztában kell lenni, azokat figyelembe véve kell politizálni. Nem utolsó sorban, majdnem fél évszázad természetes módon létrejött viszonyrendszerre sem hagyható figyelmen kívül. A fokozatosságot és a vérméltó forradalom elvét „nyugodt erő” politikájában a kezdetektől felvállaló MDF alapítólevelében egyértelműen fogalmaz: teret kíván adni a „gyűlölködéstől, a politikai szélsőségektől mentes különféle nézeteknek és gondolatoknak.”¹⁶ A cél világos: „Segítse az európai és nemzeti hagyományokon nyugvó korszerű jogállamiság megteremtését.”¹⁷ 1989. márciusi programjában, amely még nem tartalmaz konkrétumokat, csak általános alapvetéseket, a gyors változás elutasításának indokaként a következők szerepelnek: „Nemzetünk újjászülése katasztrófa nélkül történjen.”¹⁸

Az 1990-ben elmondott kormányprogram-ismertető beszédében Antall József az első alapelvek között hangsúlyozza a radikalizmustól mentes politizálás fontosságát. „Itt vannak azok a honfitársaink is, akik átérezték a közelmúlt eseményeinek jelentőségét, akik cselekvő részesei voltak az elmúlt két esztendő békés forradalmának, de ha hisznek is benne, olykor lassúnak, tétovának érezték. A békés forradalomhoz belátásra volt szükség, a hatalom és az ellenzék együttes igyekezetére, a végletek elkerülésében.” Egy huszadik századi klasszikus magyar konzervatív, politikájának igazolásához gyakran nyúl vissza a tizenkilencedik század nemesi liberalizmusának érvrendszeréhez. Így nem csoda, hogy az első szabadon választott miniszterelnökünk a következőben foglalja össze kormánya habitusát: „Az érzelmi töltetek, indulatok, személyi ambíciók elragadhatják könnyen az

ország szekerét. Hadd idézzem Deák Ferenc ismert anekdotáját, amikor a kocsis idegeskedő útitársához e szavakkal fordult: Bátyám, ha nem kap bele a gyeplőbe, talán megme-nekszünk, de ha belekapkod, okvetlenül odaveszünk! Az ország mai helyzetében nagyon is megszívlelendő a deáki bölcsesség. Ma sokan kapkodnak a gyeplő után; ennek könnyen árokba borulás lehet a vége! Az ország szekerét higgadtan és erős kézzel irányító, hiteles jövőképpel rendelkező kormányzást kér ma a történelem. A munkálkodó nép nyugalmat, biztonságot igényel.”

(A jogok uralma) A konzervatív úgy gondolja, hogy az állam nem mindenható. Az egyes személy pedig nem lehet meg mások, szervezett keretek, közös normák nélkül. Ezért elutasítja a személyek összegére, az atomizált, elárvuló társadalomképre építő elveket. De éppúgy, vagy éppen ezért elutasítja az állam boldogító „képességét” és mindent tudó lehetőségét. Az egyes személy közvetlenül nem az állammal áll kapcsolatban és nem tudja kivel kötött szerződést országa távol eső vidékein. A jó élet megélésének lehetőségét elsősorban a családjában keresi, azután azokban a közösségekben, amelyeket egyrészt „kapott az élettől”, másrészt alakíthat is, legalább valamely mértékben. Ilyenek a baráti társaságok, egyházak, önkormányzatok, egy-egy szakma hivatás szervezetei, egyesületek stb. Ezeket folyton alakuló normák tartják össze, amelyből részben kialakul az egész állam jogrendje. A kormányzat nem szólhat bele működésükbe, csak örködhet a jog és kisközösségek élete felett. Az állam feladata többek között, hogy olyan intézkedéseket hozzon, amelyek megóvják mindezt. Kulcsfogalmi: jogállam, parlament, felelős kormány, egyház, család, önkormányzat, egyesületek, alkotmányosság, nyilvánosság. Az MDF-et „önálló társadalomszervezés kiáltó hiányának felismerése” vezette arra, hogy „a különféle társadalmi mozgalmaknak, szervezeteknek és egyesületeknek ezt a hiányát most pótolnunk kell”.¹⁹ Nyilatkozatában egyértelműen kiáll a demokrácia és parlamentarizmus, a magyar nemzetiség helyzete, a társadalmi nyilvánosság mellett.²⁰ Egyértelműen fogalmazza meg a civil társadalom fontosságát: „Fojtogat bennünket – Bibó István szavaival – a »szabadság kis köreinek« hiánya. Meggyőződésünk, hogy népünk csak akkor lábálhat ki válságos helyzetéből, akkor fordíthat egyébként tragédiába forduló sorsán, ha sejtjeiben, kisközösségeiben újul meg.”²¹ Az alapítólevél ennek megoldásaként egyértelműen megadja: „A magyar társadalom alapját a helyi önkormányzatokra és a társadalom autonóm szervezeteire, mozgalmaira épülő parlamentarizmus adja, az országgyűlés pedig legyen valóban a népképviselő és az államhatalom legfőbb szerve.”²²

(A tőkés gazdaság helyreállítása) A gazdaság nemcsak egy ország teljesítő képességének szempontjából fontos. Azon túl, hogy meghatározza milyen anyagi körülmények között élünk, alapvető befolyása van mindennapi gondolkodásunkra. Valamennyi ideológia kiemelten foglalkozik ezzel a területtel. Természetesen a megfogalmazott cél mindenhol azonos: jólétet biztosítani az embereknek. Filozófiai háttere azonban színes képet mutat. A liberálisok számára azért fontos a gazdaság szerkezete, mert a teljesen autonóm személyiség kialakulásában döntő szerepe van a függetlenségnek. A szocialisták a magántulajdon kritikájával az ember egyenlőségét hangsúlyozzák, a nacionalistának a nemzeti tőke ereje a fontos. A konzervatív legfontosabb érve: azért kell a gazdaságnak jól működnie, hogy az emberek ne éhezzenek és a jó élet megéléséhez rendelkezzenek a megfelelő eszközökkel. Mivel az ember tulajdonságai közé tartozik saját értékeinek megbecsülése, a magántulajdon védelme alapvető feladat. A történelem azt mutatja, hogy a tulajdonnal rendelkező ember öntudatosabb, erkölcsösebb (hiszen megéri neki fenntartani a jelenlegi viszonyo-

kat), biztonságban érzi magát, tiszteli a normákat, ki tud állni magáért és a közösségért, egyszóval teljesebb ember annál, aki kiszolgáltatott a körülményeknek, közösségnek. A tulajdonnak ugyanakkor az ad értéket, ha az ember saját maga szerzi meg és tudja értékelni azt. Ezért a munka, a törekvéssel megszerzett tulajdon hangsúlyozása a konzervatív gondolkodók és politikusok számára a gazdaság egyik sokat hangoztatott sarokköve. A szocializmus tulajdonképpen mindezt tönkretette. A magántulajdon lebontásával a gazdaság teljesítőképessége a minimálisra csökkent, széles társadalmi rétegek szegényedtek el, az emberek saját egzisztenciális problémáikkal kénytelenek foglalkozni, elbizonytalanodnak, erkölcsileg tompák lesznek (pl. az államtól lopni nem bűn) és atomizálódik a közösség. „Ebből az állapotból a tulajdonlás radikális reformja, vegyes tulajdonú gazdaság kialakítása, a tulajdonformák esélyegyenlőségének és a vállalkozás szabadságának biztosítása... a profitkényszer visszaállítása, a gazdasági egységek államigazgatási függéseinek megszüntetése... világszerte... külföldi működő tőke bevonása”²²³ a kiút az MDF programjában. Az importverseny kiterjesztése és fenntartása, a protekcionizmus elkerülése, inflációellenes politika, hatékony csődeljárás megalkotása, az állami szektor leépítése, privatizáció, adókedvezmények csökkentése, kárpótlás, gazdasági érdekcsoportok nyomásának való ellenállás, a társadalombiztosítási rendszer átalakítása mind azt jelzi, hogy komoly konzervatív gazdasági filozófiát követett a rendszerváltás utáni első kormányunk. „A tulajdoni, vagyoni biztonság, forint konvertibilitása,... monopól szervezetek felszámolása, nemcsak a termelésben, hanem a kereskedelemben is, újak kialakulásának megakadályozása, az import liberalizálása.”²²⁴

Mindezt azonban nem csak a közgazdasági logika követeli, hanem az a konzervatív fel fogás is, amely a tulajdonos személyt az egészséges társadalom építőkövének tartja: „... a polgárt az öntudatos, tulajdonára is támaszkodó egyénnel azonosítja, aki a szerveződéseit által akár az államhatalommal szemben is képes megvédeni magát.”²²⁵

(Összegzés) A konzervativizmus örök és egyben állandó változásban is van. Örök, amennyiben az egyes ember is rendelkezik olyan értékekkel, személyiségi vonásokkal, tulajdon-ságokkal, amelyek nem változnak évezredek, történelmi determinizmusok útján sem. Az élet megőrzése, a béke biztosítása, öntudat, a valakihez való tartozás érzése, szabályozott, rendezett együttélés, otthonteremtés, a félelmeiktől való viszolygás és jóra való törekvés mind-mind végigkíséri az ember és emberiség életét. A konzervatív politikaelmélet változatlan, amikor az ezek megvalósításához szükséges feltételeket biztosítani kívánja. Változó akkor, amikor döntenie kell, hogy aktuálisan mely értékeket szükséges védelme alá vennie, milyen konkrét cselekvési programot kell magáévá tennie. És nem utolsósorban más képet mutat akkor, amikor nemcsak megvédeni, ápolni, hanem gyógyítani és építeni kell a merénylet áldozatává tett életfeltételeket, normákat. Bátran vehetünk példát az újakezdő konzervativizmusok 1920-as és 1990-es évekbeli gyakorlatából, hiszen bizonyították, hogy képesek azt az üzenetet közvetíteni a magyarok számára, hogy bármily elveszetnek is látszik helyzetünk, lehet élehető társadalmat építeni. Így írásomat talán nem túlzás Tökéczi László könyvének soraival befejezni:

„Az angol konzervatív ugyanazt tudja, mint minden konzervatív, azt ugyanis, hogy bármi történik is vagy történt, az életnek, az egyének és közösségnek mindig van rendje és olyan törvényei, amelyeket semmiféle szétzilálódás nem tesz időszerütlenné. [...] Nem folytatom a kérdéseket, mert az emberi – egyéni és közösségi – lét alapjelenségei változatlanok, s mert őseink döntése nyomán éppen itt élünk, s mert a hagyományaink éppen olyanok, amilyenek, s így nem vagyunk, nem lehetünk például angolok.”²²⁶

FELHASZNÁLT IRODALOM

Angolszászok:

- A koramodern politikai eszmetörténet cambridge-i látképe.* Tanulmány Kiadó, Pécs, 1997.
 BURKE, Edmund: *Töprengések a francia forradalomról.* Atlantisz Kiadó, Budapest, 1990.
 KEKES, John: *A konzervativizmus ésszerűsége.* Európa Kiadó, Budapest, 2001.
Konzervativizmus 1593–1872. Szerk.: KONTLER László. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
 MOLNÁR Attila Károly: *Edmund Burke.* Századvég Kiadó, Budapest, 2000.
 NISBET, Robert: *Konzervativizmus: álom és valóság.* Tanulmány Kiadó, Pécs, 1996.
 OAKESHOTT, Michael: *Politikai racionalizmus.* Új Mandátum Kiadó, 2001.
 QUINTON, Anthony: *A tökéletlenség politikája.* Tanulmány Kiadó, Pécs, 1995.
 SCRUTON, Roger: *Mi a konzervativizmus?* Osiris Kiadó, Budapest, 1995.
 STRAUSS, Leo – CROUSEY, Joseph: *A politikai filozófia története I–II.* Európa, Budapest, 1994.
 TOCQUEVILLE, Alexis de: *A demokrácia Amerikában.* Gondolat, Budapest, 1983.

Magyarok:

- Bethlen István: Válogatott politikai beszédek és írások.* Szerk.: ROMSICS Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
 BOROS Zsuzsanna: *A magyar parlamentarizmus története 1867–1944.* Korona Kiadó, Budapest, 1999.
Huszadik századi magyar történelem. Korona Kiadó, Budapest, 2000.
 Konzervativizmus. *Múltunk*, 2002. 3–4. szám.
Magyarország, nemzet és demokrácia, 1997. novemberi szám.
 ORMOS Mária: A konzervatív politizálásról a Horthy-korszakban. *Múltunk*, 2002. 3–4. szám.
Pártprogramok 1919–1945. Szerk.: PÖLÖSKEI Ferenc.
 ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században.* Osiris, Budapest, 2005.
 ROMSICS Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz.* Osiris, Budapest, 1999.
 TÖKÉCZKI László: A mai magyar konzervativizmus örökségének forrásai. In: *Konzervatív alternatíva.* Szerk.: Tökéczki László. Batthyány Lajos Kiadó, 1996.
 TÖKÉCZKI László: Liberális konzervativizmus Magyarországon (1867–1938) In: *Magyar konzervativizmus.* Budapest, 1994.

A '90-es évek:

20. századi magyar történelem. Szerk.: PÖLÖSKEI Ferenc, GERGELY Jenő, IZSÁK Lajos. Korona Kiadó, Budapest, 1997.
 ROMSICS Ignác: *Magyarország története a XX. században.* Osiris Kiadó, Budapest, 2002.
 BIHARI Mihály: *Magyar politika.* Korona Kiadó, Budapest, 1996.
 POKOL Béla – BIHARI Mihály: *Politológia.* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 2004.
 KÖRÖSÉNYI András: *Értelmiség, politikai gondolkodás és kormányzat.* Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
A Magyar Demokrata Fórum alapítólevele, alapító okirata, programja Inforum, 1990, Budapest.
A Magyar Demokrata Fórum Programja 1989
 ANTALL József: *A kormányprogram ismertetése*
 ANTALL József: *Modell és valóság I–II.* Athenaeum, é. n.
Antall József Országgyűlési beszédei 1990–1993. Athenaeum, 1994.
 KÓNYA Imre: *Győzelemre születünk*
A Magyar Demokrata Fórum állásfoglalásai:
 Jurta Színház, 1988. január 30.
 Kiskunmajsa, 1988. március 5.
 Miskolc, 1988. március 5.
 Jurta Színház, 1988. március 6. /március 21./
 Jurta Színház, 1988. május 15.
 Miskolc, 1988. május 27.
 Lakitelek, 1987. szeptember 27.
 Esztergom, 1988. szeptember 10.
 Szeged, 1988. október 1.
 Kiskunmajsa, 1988. november 12.
 Győr, 1988. november 26.
 Dunaujváros, 1989. február 25.

Interjúk: Kónya Imre (2008. október), Boross Péter (2009. január)

JEGYZETEK

- 1 Romsics Ignác: Magyarország története a XX. században. Osiris, Budapest, 2005.
- 2 Bethlen 1926 novemberében elmondott választási beszéde. In: Magyarország, nemzet és demokrácia 1997. november.
- 3 Beszéd a konzervativizmusról és a választójogról. In: Bethlen István Válogatott írások és beszédek. Szerk.: Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- 4 Beszéd a konzervativizmusról és a választójogról. In: Bethlen István Válogatott írások és beszédek. Szerk.: Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 136. o.
- 5 Beszéd a választójog túlzott kiterjesztése ellen (1910). In: Bethlen István Válogatott írások és beszédek. Szerk.: Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- 6 Bethlen 1926 novemberében elmondott választási beszéde. In: Magyarország, nemzet és demokrácia 1997. november.
- 7 Bethlen István: Beszéd a konzervativizmusról és a választójogról. (Pesti Napló, 1925. január 13., 2. o.)
- 8 Hagymány és forradalom a politikában. In: Bethlen István Válogatott írások és beszédek. Szerk.: Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 158. o.
- 9 Hagymány és forradalom a politikában. In: Bethlen István Válogatott írások és beszédek. Szerk.: Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2000.
- 10 Hagymány és forradalom a politikában. In: Bethlen István Válogatott írások és beszédek. Szerk.: Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest, 2000, 170. o.
- 11 A Magyar Demokrata Fórum Alapító levele, alapszabály, program. Inforum, Budapest (MDF 1990) 4. old.
- 12 Antall József Országgyűlési beszédei 1990–1993. Athenaeum, 1994.
- 13 (MDF 1990, program, október) 6. old.
- 14 (MDF 1990, program, október) 7. old.
- 15 (MDF 1990, program, október) 7. old.
- 16 (MDF 1990.) 3. old.
- 17 (MDF 1990.) 3. old.
- 18 (MDF 1990.) 1. old.
- 19 (MDF 1990) 1. old
- 20 (MDF 1990.) 1. old.
- 21 (MDF állásfoglalások) Kiskunmajsja, 1988.
- 22 (MDF 1990.) 4. old.
- 23 (MDF 1990, program, október)
- 24 (MDF 1990, program) 4–6. old.
- 25 (MDF 1990, program, október) 7. old.
- 26 Tökéczi László: A múltból örökölt ország. Századvég Kiadó, Budapest, 2000.

